

ירבה בישיבה, ויסדר תלמודו. שנאמר: "וחילים יגבר". דהיינו, התלמידים, שהן חיילות חיילות, יגבירו ויסדרו תלמודם (412).

"ויתרון הכשיר חכמה" — כל שכן שעדיף אם היתה משנתו סדורה לו מעיקרא.

שכך אנו דורשים את המקרא: "ויתרון", עדיף היה, "הכשיר חכמה" — אם היתה חכמתו ומשנתו מוכשרת וסדורה לו מתחילה, שאז לא היה צריך לתקן באיחור את המעוות.

כי הא [כפי שמצינו], דריש לקיש הוא מסדר מתניתיה ארבעין זמנין (413) [היה מסדר לעצמו את משנתו ארבעים פעמים] כנגד ארבעים יום שניתנה תורה, ורק לאחר מכן עייל לקמיה דרבי יוחנן [נכנס ללמוד לפני רבי יוחנן].

כי כפי שאמרנו, רק לאחר יסודות הדברים מסודרים ומבוררים היטב, אזי אפשר לדון וללמוד את אותם עניינים מפי רב.

רב אדא בר אהבה מסדר מתניתיה עשרין וארבע זמנין (414), כנגד תורה נביאים

שאם הכשירו מעשיהם מתחילה, יבואו להם יותר גשמים.

וכך מתבאר המקרא: "ויתרון", עדיף על הגברת חיילים לתפילה עתה, אם "הכשיר חכמה", שהכשירו מעשיהם מתחילה.

א-ח ריש לקיש אמר: אם ראית תלמוד שלמודו קשה עליו כבדול, שיש לו קושיות רבות במהלך תלמודו —

היינו בשביל משנתו שאינה סדורה עליו. שמשום שאין המשניות סדורות במוחו, אינו זוכר בצורה ברורה מה כתוב בהן, ולכן אינו יודע לתרץ קושיותיו (411).

ומנין לנו דבר זה?

שנאמר: "והוא לא פנים קלקל". אנו דורשים את המקרא כאילו נאמר "והוא לפנים קלקל". והיינו, שקלקל במשנה, שהיא לפני וקודם הגמרא. ומשום שאינה ברורה לו, לימודו קשה עליו.

מאי תקנתיה, כיצד ובמה יתקן את הדבר?

הפחות פעם אחת בכל יום. ומהר"ץ חיות [במסכת מגילה שם] הביא בשם מוהר"ז מוילנא, שנקט שם לשון "כמאן דמנח בכיסיה", משום שדבר המצוי בכיסו של אדם, שוב עשוי למשמש בו בכל שעה, כפי שמצאנו במסכת בבא מציעא [כא ב].

414. העיין יעקב כתב רמז לדבר: "אל ישוב דך נכלם" [תהלים עד כא]. פירושו, מי שלומד וחוזר כ"ד פעמים, כמנין "דך", אל ישוב נכלם בבית המדרש.

411. עוד פירש רש"י, שמחמת שאין משנתו סדורה, גורסה בטעות, ופוטר על החיוב, ומחייב על הפטור, ולכן יש לו קושיות על לימודו.

412. כך פירש רש"י. והמאירי כתב: כל שרואה בטבעו שתלמודו קשה עליו, ירבה ויתמיד בהתבודדות, ובוה נוצח הכל.

413. כעין זה מצינו במסכת מגילה [ז ב]: "תנא מיניה ארבעין זמנין, ודמי ליה כמאן דמנח בכיסיה". וביאר המהרש"א, שטעמו משום שהרי משה רבינו סדרן ארבעים יום, ולכל

וכתובים, שהם עשרים וארבעה ספרים, ורק אז עייל לקמיה דרבא [נכנס ללמוד לפני רבא].

רבא אמר: אם ראית תלמיד שלמורו קשה עליו כברזל, הסיבה היא: בשביל רבו שאינו מסביר ומאיר לו פנים. שנאמר: "והוא לא פנים קלקל". והיינו, משום שהראה לו רבו פנים רעות וזועפות — קלקל את לימודו של התלמיד.

מאי תקנתיה? כיצד יתקן התלמיד את הדבר?

ירבה עליו [על רבו] רעים, ירבה לשלוח את ריעיו וידידיו אל רבו, כדי לפייסו ולשכנעו שיסביר לו פנים. שנאמר: "וחילים וגברי" (415).

בהמשך המקרא כתוב: "ויתרון הכשיר חכמה". וכך אנו דורשים את המקרא: כל שכן, טוב יותר היה, אם הוכשרו מעשיו בפני רבו מעיקרא [מתחילה]. כי אז היה מאיר לו פנים מתחילה, ולא היה צריך להרבות עליו רעים לשם כך.

ואמר רבי אמי: מאי דכתיב: "אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון?" (416)

אם ראית דור שהשמים משתכין עליו כנחשת [מאדימין פנים כעין חלודה] (417) מלהוריד מל ומטר — היינו בשביל לוחשי לחישות שאין באותו הדור [שאינן בדור מתפללין תפילה בלחש] (418).

מאי תקנתו, כיצד יתקנו את הדבר?

ילכו אצל מי שיודע ללחוש, כדי שיתפלל. דכתיב: "יגיד עליו רעו". והיינו, יתפלל עליו חברו. ומקרא זה נאמר בספר איוב גבי ירידת גשמים.

"ואין יתרון לבעל הלשון". ומי שאפשר לו ללחוש, ואינו לוחש, מה הנאה יש לו? וזהו "אין יתרון לבעל הלשון". שאף שהוא בעל לשון, שיודע ללחוש, אין בכך יתרון אם אינו משתמש בידיעתו זו.

ואם אותו שיודע ללחוש לחש, התפלל, ובכל זאת לא נענה — מאי תקנתיה?

בשתיקותו, ולא ישתכר.

417. התוספות [ד"ה אם ראית] הקשו מכאן על רש"י במסכת בבא בתרא [ט א], שפירש בדברי הגמרא: "אין טומנין בסלעים, מאי טעמא, משום דמשתכי ליה לקדירה", ש"משתכי לקדירה" היינו שמשברים את הקדירה. והקשו, אם כן, היאך יתבארו דברי הגמרא כאן "אם ראית דור שהשמים משתכין עליו כנחשת"? ועיין שם מה שפירשו.

418. כך כתב רש"י. ורבינו גרשום כתב בסתם:

415. "חיילים" היינו תלמידים, כפי שאמרנו לעיל. "יגבר" הוא לשון ריבוי. כמו [בראשית ז יח]: "ויגברו המים וירבו מאד", שהכוונה שרבו המים מאוד. עיין שם במפרשים.

416. רש"י בפירושו קהלת [י א] פירש: "אם ישך הנחש" — את איש, "בלא לחש" — היינו מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך. "ואין יתרון" — לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו, בלא לחש [אם לא לחש]. כך, אם בני עירך נכשלים באיסוריך, מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה, אין יתרון לו

משתפים פעולה בענייני ההלכה, אלא להיפך, מתחרים זה בזה, ומתוך כך נשארים בטעותם. כי אם היו מתייעצים זה עם זה, היה אחד מקבל את דעתו של חברו] (421) —

מתקנאין באף, ומעלין אותו. שנאמר: "מקנה אף על עולה". והיינו, שמתקנאים ומתגרים באף, בכעס, ומביאים אותו עליהם (422).

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב: "אם ישך הנחש בלוא לחש" (423), ואין יתרון לבעל הלשון?

לעתיד לבוא מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש (424), ואומרים לו: אנחנו מבינים את הארי, שדורס ואוכל, ואת הזאב שטורף ומוליך את טרפו לחורו, ואחר כך אוכל (425),

ילך אצל חסיד שברור, וירבה עליו אותו חסיד בתפלה. שנאמר באותו ענין, בספר איוב: "ויצו עליה במפניע". ואין פגיעה אלא תפילה, שנאמר: "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בו".

ואם לחש תפילה, ועלתה בידו, ונענה מן השמים, ומשום כך מנגים דעתו עליו [מתגאה בכך] "

הרי הוא מביא על ידי כך חרון אף [כעס] לעולם (419). שנאמר: "מקנה אף על עולה" (420). והיינו, מי שמגיס דעתו ו"עולה", "מקנה" ומביא "אף" לעולם.

רבא אמר: שני תלמידי חכמים שיושבין בעיר אחת, ואין נוחין זה לזה בחלכה [אינם

שיודעין להתפלל — ואין מתפללין.

419. התולדות יעקב יוסף [בפרשת ויצא] מביא שהבעש"ט הקשה, אם הוא מתגאה, מה חטאו העולם?

ותירץ, שבאמת, אם כל העולם היו נוהגין כשורה, אזי לא היה פלא בכך שאחד מהם ביקש רחמים ונענה. מה שאין כן כאשר העולם הולכים בשרירות ליבם הרע, שאז באמת תפילתם אינה נענית, אלא רק תפילת היחיד בדרור נענית, ודבר זה נפלא בעיניהם, ומשבחים אותו, ועל ידי זה מגיס דעתו. נמצא, כי מה שמגיס דעתו, היינו מחמת מעשיהם, ולכן מביא אף לעולם.

420. כך הוא לשון הכתוב [איוב לו ג]: "יגיד עליו רעו מקנה אף על עולה". ופירש רש"י: "יגיד עליו רעו" — ידרוש להם לבדוק להם במעשיהם ולשוב אל הקדוש ברוך הוא. "מקנה" — וזהו קנין שנקנין בו הגשמים, "אף על עולה" — גם למעלה למעלה. עיין שם.

421. כתב הבית יוסף [חומ"מ סוף סימן י"ג] בשם הרשב"א, דהאי דאמרו לילך אחר הרוב, היינו כשהיה משא ומתן ביניהם, ושמעו כל אחד את דעת חברו.

422. רש"י מביא שיש גורסין "ונוחין זה לזה בהלכה מתקנאין באף וכו'". ופירש, דהיינו שעל ידי שנוחין זה לזה, מתקנאין באף, ומעלין אותו מעליהן.

423. רש"י על הפסוק [קהלת י יא] פירש, ש"בלא לחש" היינו שהוא נושך מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך. עיין שם.

424. כתב היעב"ץ, דהיינו משום שלעתיד לבוא תהיה תקנה לכל החיות, כפי שמצינו בישיעה [סה כה] "ואריה כבקר יאכל תבן". אבל לנחש לא תהיה תקנה, אלא ימשיך לאכול עפר. על כן באות החיות להצדיק עליו את הדין.

425. שהארי אינו חושש מהבריות האחרות, ולכן

שאמנם הם הורגים, אבל יש להם הנאה מכך, שהרי הם אוכלים את טרפם, ומשקטים את רעבונם.

אמר להם הנחש: "ואין יתרון לבעל הלשון". כלומר, כך עושים גם בני אדם, שמספרים לשון הרע, אף שאין להם כל הנאה בכך (429).

אבל אתה, הנחש, מה הנאה יש לך (426) בנשיכת והריגת הבריות, הרי אינך אוכלם לבסוף, ואין לך הנאה בכך? (427) (428)

אמר רבי אמי: אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משיב נפשו בכפו. שנפשו מכוונת בכפו. דהיינו, בלב שלם (430).

אוכל את טרפו מיד בגלוי. אבל הזאב חושש מהבריות, ולכן הוא מוליך את טרפו לחוריו ואוכלו שם.

את האדם בדין אצל נחש, כדי שיתבייש, מפני שהשיא את אדם הראשון לחטוא, ומתביישין עמו בעלי לשון הרע. ולכאורה כוונתו, שבאמת אין כאן שאלה ותשובה, אלא כל אותו דין ודברים, כדי שיתביישו הנחש ובעלי לשון הרע. הנחש על שהשיא את האדם לחטוא, ובעלי לשון הרע בכך שעושים דבר רע, ואין להם בו כל הנאה.

426. במדרש מצינו, שתשובת הנחש היא: "בלא לחש". שמלחישין לו מלמעלה, ואומרים לו לנשך. עוד מצינו שם, ששואלין אותו: מפני מה אתה נושך אבר אחד, ונשיכתך מורגשת בכל האיברים? עונה להם, ולי אתם שואלים?! שאלו לבעל הלשון, שהוא אומר כאן — והורג ברומי. עיין ויקרא רבה פרק כ"ו, וירושלמי פאה פרק א' הלכה א'.

והעולת יעקב מבאר, שהענין הוא בדרך מליצה. והיינו, שכל החיות והשרצים והמזיקים אשר ישנם בעולם, באים רק מחמת החטאים שיש בעולם. שהחטאים משרישים את כח הטומאה בעולם, ועל ידי זה מתעורר כח הדין, ומזה באים המזיקים בעולם. והנה כמעט כל החטאים באים מרוב תאוה. ולזה אמר התנא בלשון מליצה, שהחיות האלו שואלים את הנחש: בשלמא ארי וזאב ודומיהם, מזיקים בשביל תאוה, כמו החטאים הבאים בשביל תאוה. מה שאין כן היזק הנחש, שמזיק בלי תאוה, איזה ענין חטא ישנו בעולם שיעשה אותו האדם בלא שום תאוה?! והשיב הנחש, שהוא מחטא לשון הרע, שהוא גם כן בלי תאוה. כי — מה יתרון לבעל הלשון. וזהו "אם ישוך הנחש בלא לחש", כלומר, וכי היה הנחש נושך אם לא היה לחש, דהיינו לשון הרע, בעולם [הובא בענף יוסף, עיין שם].

427. כתב המהרש"א, שאף שמקללת אדם הראשון היא שנשיכת הנחש ממיתה את האדם, מכל מקום הרי אינו מוכרח לנשך, אלא שניתן לו כח לנשך ולהמית.

428. הרשב"א במסכת בבא קמא [ב ב] כתב, שלמרות זאת, נשיכת נחש נחשבת תולדה של שן [שמהותה: יש הנאה להיזקין] לענין תשלומי נזיקין. כי אמנם אין לו הנאה באכילתו, אבל יש לו הנאה בנשיכתו. עיין שם.

ועיין עוד בתשובת רדב"ז [חלק ה' סימן י"ד] שכתב, שמשום שאין לו הנאה בנשיכתו, ונושך רק כדי להזיק, לכן אינו יכול להיות בן תרבות, והקודם להרגו — זכה.

430. כך פירש רש"י. ואמנם מצינו כבר בכמה מקומות שעבודת ה' צריכה כוונת הלב, כמו

429. כתב רש"י: ולכך מביא הקדוש ברוך הוא

שנאמר: "נשא לבכנו אל כפים" (431).

נאמנו בכריתו, ואף על פי כן נאמר בפסוק

הבא: "והוא רחום יכפר עון וגו'" (432)

הרי שאף שאין מתפללים אל הקדוש ברוך הוא בלב שלם, כפי שנאמר "ולבם לא נכון עמו", בכל זאת מכפר הקדוש ברוך הוא על עוונותיהם!

ותמהה הגמרא: איני? וכי זה כך? והא אוקים שמואל אמורא עליה [והרי העמיד שמואל עליו אמורא, שישמיע את דבריו בקול], ודרש כך: כתוב בתהלים: "ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא

"נשא לבכנו אל כפים" — כשאנו נושאים את כפינו אל השמים, נשא אף לבכינו עמהם לשוב להשיב לבכינו לפני המקום ברוך הוא. פירוש אחר: "אל כפים" — אל העננים, אל השמים. כפי שמצינו בספר מלכים [א יח] "והנה עב קטנה ככף איש עולה" וכן מצינו בספר איוב [לו] "על כפים כסה אור". והביא מדרש רבותינו: נשא לבכינו באמת להקדוש ברוך הוא, כאדם הרוחץ בנקיון כפיו, שמשליך מידי כל טינוף, כי מודה ועוזב ירוחם. והמודה ואינו עוזב, כטובל ושרץ בידו.

432. למרות האמור כאן, מצינו בזוהר דברים חמורים על מי שמתפלל ואינו מתכוון למה שאומר. וכך כתב [פרשת במדבר]: "זכאה הוא בר נש דידע למפתי ליה ולמפלח למאריה ברעותא ובכוונא דלבא, ווי ליה למאן דאתי למפתי למאריה בלבא דחיקא ולא ברעותא כמה דאת אמר (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו, הוא אומר (שם כה) אליך יי נפשי אשא ולא כל מלוי אלא בלבא רחיקא הא גרם עליה לאסתלקא מעלמא עד לא מטון יומי וכו'". וכך הוא ביאור הדברים: זכאי הוא האדם שיודע לפתות ולעבוד את אלקיו ברצון ובכוונת הלב. אוי לו למי שבא לפתות את רבו [הקב"ה] בלב דחוק, ולא ברצון. כפי שנאמר "ויפתוהו בפיהם" וכו', גורם עליו להסתלק מהעולם עוד קודם בא יומו. עיין שם באורך.

"ועבדתם את ה' אלקיכם בכל לבבכם". אלא שכאן הוסיף, שמכוון לבו כל כך לשמים, עד שפיו ולבו שוים, כאילו הם במקום אחד — בכפו. אמנם הקשו על פירושו, שאם כן, היה צריך לומר בפירוש: אין תפלתו של אדם נשמעת, עד שיכוון!

ומהר"ש אלגאזי מבאר על פי מה שמצאנו במדרש, שהרשעים הם ברשות ליבם, והצדיקים — ליבם ברשותם. והיינו, שהצדיקים משעבדים את הלב, שהוא הכח המעורר וכח התאוה, שיכנע לשכל השומר משמרתו. אבל הרשעים להיפך, הם משעבדים את השכל והנשמה — ללב, לתאוותיהם. וזהו שאמר רב אמי, שאין התפילה מקובלת לפני הקב"ה, אלא אם כן יתגבר על עצמו, עד שישים את נפשו המתאוה — בתוך כפו. כלומר, שתהיה ברשותו ובשליטתו, לעשות רצון השכל [הובא בגאון יעקב, עיין שם].

והעיון יעקב מפרש, שאין תפלתו נשמעת, אלא אם כן שם נפשו בכפו למסור עצמו על יחוד שמו הגדול. ועיין עוד בעץ יוסף.

ומהר"ץ חיות מבאר על פי מה שמצינו בירושלמי: "דרש רב בא: נשא לבכנו אל כפים. אפשר דנסיב איניש לבי גוו ידו? אלא נשא לבכינו לכף ידינו ונחקור אם אין חמס בכפנו, ואחר כך אל אל בשמים, למען לא יהיה טובל ושרץ בידו". וזהו "משים נפשו בכפו", שיבדוק עצמו שלא יהיה חמס בכפו.

431. רש"י על הפסוק [איכה ג מא] מפרש כך:

ומתרצת הגמרא: **לא קשיא: כאן**, מה שאמר רבי אמי שתפילתו של אדם נשמעת דווקא אם משים נפשו בכפו, היינו ביחיד המתפלל.

ואילו **כאן**, מה שאמר שמואל, שתפילה נשמעת אף אם לא נאמרה בלב שלם, היינו בתפילת צבור.

אמר רבי אמי: אין גשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמנה⁽⁴³³⁾. דהיינו, בשביל בני אדם דוברי אמת. **שנאמר: "אמת מוארין תצמח וצדק משמים נשקף"**. והיינו, כשיש

בארץ אמת ואמונה במשא ומתן, אזי "צדק", דהיינו גשמים, שהם צדקה, "משמים נשקף" [יורדים משמים]⁽⁴³⁴⁾.

ואמר רבי אמי: בא וראה כמה גדולים בעלי אמנה [כלומר, כמה חשוב עניין זה של הקפדה על דברי אמת].

מניין? ממעשה שהיה בחולדה ובור, שגרמו לכך שימותו שני בני אדם, משום שלא היתה שם הקפדה על האמת.

שכך היה מעשה:⁽⁴³⁵⁾ נערה אחת היתה

433. מהר"ן חיות מבאר על פי דברי התוספות במסכת שבת [לא א, ד"ה אמונת], שהביאו בשם הירושלמי: מאמין בחי העולמים – וזורע. והיינו משום שהזריעה מרקיבה ומתקלקלת לגמרי לפני שמתחילה לצמוח. ומי שזורע, צריך להאמין שאינו מאבד ממונו, אלא שברצון ה' יצמחו זרעיו. וזו הסיבה שכינו את סדר זרעים "אמונה". וכן כאן, אם אינו מבעלי אמונה, הגשמים הם לבטלה.

434. כך פירש רש"י. והמהרש"א כתב עוד, שאפשר ללמוד שהמקרא מדבר בגשמים, ממה שנאמר בפסוקים שלאחר מכן "גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה". עוד כתב, ש"צדק" היינו מזל צדק, שמורה על הגשמים. עיין שם.

435. הערוך [ערך חלד] האריך בסיפור זה. וכך מסופר שם:

מעשה נערה שהיתה הולכת לבית אביה, והיתה מקושטת בכלי כסף וזהב, וגם יפת תואר. ותעתה בדרך, והלכה בלא יישוב. כיון שהגיע חצי יום, צמאה, ולא היתה לה לוייה [לא היה לה בן לוייה שיכול היה להשקותה]. ראתה באר, וחבל של דלי תלוי עליה. אחזה בחבל ונשתלשה וירדה לבאר. לאחר ששתה, בקשה

לעלות – ולא יכלה. היתה בוכת וצועקת. עבר עליה אדם אחד, ושמע קולה, ועמד על הבאר, והציץ בה, ולא היה יכול להבחין לה. אמר לה: מי את, מבני אדם, או מבני המזיקין? אמרה לו: מבני אדם אני. אמר לה: שמא מן הרוחות את, ומתנכרת עלי? אמרה לו: לאו. אמר לה: השבעי לי שמבני אדם את! נשבעה לו. אמר לה: מה טיבך? סיפרה לו כל המעשה. אמר לה: אם אני מעלך, תנשאי לי? אמרה לו: הן. העלה אותה. כיון שהעלה, ביקש להיזקק לה מיד. אמרה לו: מאיזה עם אתה? אמר לה: מישראל אני, וממקום פלוני אני, וכהן אני. אמרה לו: אף אני ממקום פלוני, ממשפחת פלוני, בני אדם ידועים ונקובי שם. אמרה לו: עם קדוש כמותך, שבחר בך הקב"ה, וקידשך מכל ישראל, אתה מבקש לעשות כבהמה, [לשאת אותי] בלא כתובה ובלא קידושין?! בוא אחרי אצל אבי ואמי, ואני מתארסת לך. נתנו ברית זה לזו, וזו לזה. אמר לה: מי יהיה עד ביני וביניך? והיתה חולדה אחת עוברת כנגדן. אמרה לו: השמים, וחולדה זו, ובאר זה, יהיו עדים שאין אנו מכזבים זה בזה! הלכו כל אחד לדרכו. ואותה הנערה עמדה באמונתה, וכל מי שהיה תבעה, היתה ממאנת עליו. וכיון שהזיקו בה, התחילה לנהוג עצמה

מהלכת לבית אביה (436). בדרך עברה ליד בור, לא שמה לב, נפלה לתוכו, ולא היתה יכולה לעלות.

עבר שם בחור אחד. עמד על פי הבור ואמר לה: אם אעלה אותך מהבור, תינשאי לי?

אמרה לו: הן!

ונשבעו שניהם. שהוא לא ישא אשה אחרת, והיא לא תינשא לאיש אחר.

אמרו: מי יעיד בינינו על כך?

והיתה חולדה אחת מהלכת לפני הבור.

אמר הבחור: בור וחולדה אלו שלפנינו יהיו

עדים בדבר.

לימים עבר הבחור על אמונתו ושבועתו, ונשא אשה אחרת, והוליד ממנה שני בנים.

ואילו הנערה עמדה באמונתה, ולא נישאה לאחר (437).

יום אחד, נפל אחד מהילדים לבור — ומת. והאחר — נשכתו חולדה ומת.

אמרה לו אשתו: מה יכולה להיות הסיבה לכך, שבנינו מתים במיתה משונה?

נזכר הבחור בשבועה שנשבע לאותה נערה, ואמר לה: כך וכך היה המעשה.

436. המעשה הובא לפי מה שכתוב בתוספות [ד"ה בחולדה ובור], וברש"י כתב בשינוי לשון קצת.

437. כתב בשו"ת אבני נזר [חלק חו"מ סימן פג ד"ה אך זאת]: "אך זאת ראיתי במכתבו, אשר אמה של הכלה רוצה לנתק קשרי שידוכין. בכך, אם הכלה עצמה אין דעתה לנתק השידוך, חלילה לאם הכלה לפתות הכלה לזה. וידוע מעשה דחולדה ובור, שעמדה באמונתה, אף שעל פי דין לא היה עליה שום טענה, מאחר שהוא לא בא, ועוד נשא אחרת. ואף על פי כן המתניה, וזכתה למעלה גדולה, עד שעליה אמר הכתוב: עיני בנאמני ארץ. כל שכן בנדון דנן, שאנוס הוא. לכן החכם עיניו בראשו, לראות דעת הכלה המשודכת בעצמה. ואם הכל מעשה אמה של הכלה, ראוי להתרחק מהיתר זה, כעין שמצינו בגמרא יבמות [קט א] התרחק מן המיאון". ועיין עוד בשו"ת חוות יאיר [סימן ס] שדן במעשה מעין המעשה המובא בסוגייתנו.

כשוטה ונכפה, ומקרעת בגדיה ובגדי כל מי שהיה נוגע בה, עד שנמנעו בני אדם ממנה. והיא היתה משמרת בריתה לאותו האיש. והוא, כיון שעבר מכנגד פניה, תקפו יצרו, ושכת, והלך לעירו, ונפנה למלאכתו, ונשא אשה אחרת, ונתעברה וילדה בן זכר. וכשהגיע לשלשה חדשים — חנקתו חולדה. ועוד נתעברה וילדה זכר, ונפל לבור. אמרה לו אשתו: אם כדרך כל אדם היו מתים בניך, הייתי אומרת צדוק הדין. עכשיו שמתו מיתה משונה, אין זה בלא דבר. אלא ספר לי מה מעשיך! גילה לה כל המעשה. נתגרשה ממנו, אמרה לו: לך אצל חלקך שנתן לך הקב"ה. הלך ושאל בעירה. אמרו לו: נכפת היא, כל מי שתובע אותה, כך וכך עושה לו. הלך אצל אביה, סיפר לו כל המעשה. אמר לו: אני אקבל כל מום שבה. העמיד עליו עדים. בא אצלה, התחילה לעשות כמנהגה. סיפר לה מעשה חולדה ובור. אמרה לו אף אני כבריתי עמדתי. מיד נתיישבה דעתן, ופרו ורבו בבנים ובנכסים. ועליה אמר הכתוב: "עיני בנאמני ארץ" (תהלים ק"א ו').

שנאמר: "אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף". והיינו, כאשר "אמת מארץ תצמח", שאדם מצדיק עצמו בעולם הזה, אזי "צדק משמים נשקף". שנוהגין עמו מן השמים במידת הצדק והדין, כדי למרק עוונותיו.

רבי חייא בר אבין אמר רב הונא, מהכא, ממקרא זה אנו למדים דבר זה. שנאמר: **"וכיראתך עברתך"**. על מי שהוא ירא אותך, הקדוש ברוך הוא, אתה מחזיק עליו עברתך וכעסך⁽⁴⁴¹⁾, כדי למרק עוונותיו⁽⁴⁴²⁾.

ריש לקיש אמר מהכא, מהמקרא דלהלן, אנו למדים דבר זה: "פגעת את עַשׂ ועשה צדק, בדרכיך יזכרוך, הן אתה קצפת ונחטא, בהם עולם וְנִשְׁעֵי"⁽⁴⁴³⁾. והיינו, אותם בני אדם ששׂשים ועושים צדק, אתה פוגע בהם אם חטאו בדבר מה, והם "בדרכיך", באותם דרכים שאתה מייסרם, "יזכורך" לטובה. ואומרים: "הן אתה קצפת" בשביל שחטאנו,

אמרה לו אשתו: אם כך, לך וקחנה לאשה כפי שנשבעת לה.

כתב לה לאשתו גט⁽⁴³⁸⁾, והלך ונשא את הבתולה.

ומה המאמין בחולדה ובור שהם יהיו עדין — כך אירע לו, שהעדים עצמם גרמו לו לעמוד בהתחייבותו —

המאמין בהקדוש ברוך הוא, שהוא יהיה עדין — על אחת כמה וכמה שתתקיים העדות!

אמר רבי יוחנן: כל המצדיק את עצמו [כלומר, שנוהג בדרכי צדקות, שמכשיר ומקשט מעשיו⁽⁴³⁹⁾] **מלמטה, בעולם הזה — מצדיקין עליו הדין מלמעלה** [מבית דין של מעלה], שמדקדיקין על מעשיו אפילו כחוט השערה⁽⁴⁴⁰⁾, כדי למרק עוונותיו.

ומנין לנו דבר זה?

442. **ופשט המקרא: "מי יודע עוז אפק",** מי יודע למצוא כח ועוז לנוס מפניך ביום אפק, "וכיראתך עברתך", כשם שאתה יראוי ומפוחד, כך יש להתיירא ולהתפחד מעברתך. רש"י.

443. **בפשוטו של מקרא פירש המצודת דוד** [ישעיהו סד]: "פגעת" — הנה עתה סלקת מאיתנו את הצדיקים אשר כל אחד מהם היה שש לעשות צדק, כי היה מצפה שתבוא לידו. "בדרכיך יזכרוך" — בדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם. "הן אתה קצפת" — באמת כאשר אתה קצפת עלינו, והקצף היה בעבור כי נחטא לך. "בהם עולם ונושע" — בכל ימי עולם בטחנו בזכותם ובתפלתם, והיינו נושעים על ידיהם, והלך לו הקצף, אם כי בא על החטא ולא שבנו עליו.

438. **עיינ בשו"ת חתם סופר** [יורה דעה חלק ב' סימן רכ"ח, ד"ה ואם אולי, ובקובץ תשובות סימן מ"ג, ד"ה בסימן רכ"ח] שדן אם היתה כאן אפשרות להתיר את הנדר.

439. **כך כתב רש"י. ורבינו חננאל** כתב, שמחזיק דרך החסידות.

440. **כפי שמצינו במסכת יבמות** [קכא ב] ובעוד מקומות: "וסביבו נשערה מאד", מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם סביבו [היינו הצדיקים, שהם סמוכים לו] — כחוט השערה.

441. **כך כתב רש"י. ורבינו חננאל** כתב בלשון זה: **וכיראתך עברתך — לפי דקדוקך** ביראתך, כן מדקדיקין עליהם בעברתך.

א. נאמרה לשון עזירה בגשמים, ונאמרה לשון עזירה באשה.

נאמרה לשון עזירה באשה, שנאמר: "כי עֲצַר עֲצַר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם". והיינו, שעצר ה' את כל הנשים בבית אבימלך, שלא יכלו ללדת.

ונאמרה לשון עזירה גם בגשמים, דכתיב: "ועצר את השמים".

ב. כמו כן, נאמר לשון לידה באשה, ונאמר לשון לידה בגשמים.

נאמר לשון לידה באשה, דכתיב: "ותהר ותלד בן" (446).

ונאמר לשון לידה בגשמים, דכתיב: "כי כאשר ירד הגשם וגו' והולידה והצמיחה".

ג. וכמו כן נאמר לשון פקידה באשה, ונאמר לשון פקידה בגשמים.

"בהם עולם ונושע", בשבילם ניושע לחיי עולם הבא (444).

אמר רבי יהושע בן לוי: כל השמח ביסורין שבאין עליו — מביא ישועה לעולם. שנאמר: "פגעת את שש ועשה צדק וגו' בהם עולם ונושע". והיינו, אם אדם שש ושמח כאשר הקדוש ברוך הוא פוגע בו ומייסרו, אזי "בהם עולם ונושע", מביא הוא ישועה לעולם.

ושוב חוזרת הגמרא לדבר בענין הגשמים.

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב "ועצר את השמים"?

בשעה שהשמים נעצרים מלהוריד מטר, דומה הדבר לאשה שמחבלת [שיש לה חבלי לידה] — ואינה יולדת. כך אף השמים, רוצים להוריד מטר, ואינם יכולים. ודבר זה קשה הוא לעולם (445).

והיינו דאמר ריש לקיש משום בר קפרא: ישנם כמה ביטויים מקבילים בענין ירידת גשמים ובענין לידה של אשה.

יתעשת לו ה'. וזהו "כל המצדיק את עצמו מלמטה", שמצדיק את הדין הראוי לבוא עליו, "מצדיקין עליו את הדין מלמעלה". דהיינו, שהוא מושך ומעורר מדת הדין עליו מלמעלה. עיין שם.

445. כך פירש רש"י. אבל העיון יעקב כתב, שכמו אשה שנעצרת מללדת, כך הארץ שנזרעת ונעצרת בשביל מניעת גשמים, להוציא הצמחים לפועל.

446. מקרא בלשון זה נאמר כאשר ילדה רחל

444. כך פירש רש"י, שמקראות אלו מדברים על ענין זה, שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה.

אבל המהרש"א מפרש על פי מאמר חז"ל, שלעולם אל יפתח ה' פיו לשטן וכו'. והיינו, כי הדיבור על כך, גם אם הוא בדך הדמיון, מעורר את מדת הדין על האדם, עד שהשטן מקטרג להיות החוטא מודה בדבר, שראוי לכך. וזה ודאי, שעל עונש שכבר בא על האדם בעבר, צריך להצדיק את הדין. אבל להבא, שראוי לבוא עליו עונש, אל יצדיק את הדין שהוא ראוי לכך, שבכך פותח פיו לשטן. אלא יבקש רחמים, אולי